

Svenska företag och barns rättigheter i Bangladesh

En granskning av Swedwatch rapport 44 barn

AV: HENRIK SUNDBOM

Enligt FN och OECD ska företag "åtgärda negativ påverkan på mänskliga rättigheter som de är inblandade i". Med det som utgångspunkt har den ideella organisationen Swedwatch, som ägnar sig åt att granska företags sociala ansvar, tagit fram rapporten *44 barn med föräldrar i textilindustrin drömmer om ett bättre liv*. Enligt organisationen själv visar rapporten "textilindustrins påverkan på de mänskliga rättigheterna i allmänhet, och barnens rättigheter i synnerhet".

Men Swedwatch rapport innehåller en lång rad felaktigheter, tveksamma uppgifter och kreativa tolkningar av statistik som gör att delar av uppgifterna kan ifrågasättas. Flera av de missförhållanden som framhålls som negativa konsekvenser av textilindustrin, och således faller under de svenska modeföretagens ansvar enligt FN, saknar stöd i forskningen. Inte att missförhållandena existerar – det gör de – utan att de skulle vara en konsekvens av textilindustrin.

Textilarbetarna i Bangladesh lever under mycket knappa förhållanden, men om modeföretagen ska hållas ansvariga för detta bör man leda i bevis att deras närvaro i landet bidragit till en negativ utveckling. En samstämmig forskning visar att så inte är fallet. Tvärtom bidrar modeindustrin till en positiv utveckling, även om man mäter icke-ekonomiska faktorer för de allra fattigaste.

Rapporten lider också av stora metodproblem och bryter mot flera av organisationens egna riktlinjer. Utifrån intervjuer med 44 barn i åldrarna 2-13 år försöker rapportförfattarna dra generella slutsatser om landets utveckling. Ett så litet urval är problematiskt, liksom det alltid är problematiskt att få tillförlitliga svar från små barn. Dessutom saknas källhänvisningar, statistik tolkas felaktigt och det finns anledning att ifrågasätta källor och citat.

Swedwatch gör en stor sak av vad de kallar textilarbetarnas onda cirkel. I granskningen nedan argumenterar jag för att denna bygger på felaktiga uppgifter och att man hellre kan tala om textilarbetarnas goda cirkel.

Det är bra att frågan om barnrättigheter lyfts, men Swedwatch rapport uppvisar så allvarliga brister att den är svår att ta på allvar. Svenska företag ställs inför utmaningen att berätta hur de tar ansvar för brott som det inte är klarlagt att de begår. Hur bemöter man en sådan anklagelse? Det är också anmärkningsvärt att en så tunn och tendentiös rapport okritiskt återgivits i flera stora riksmidier.

Vad har hänt på trettio år?

Swedwatch är på det klara med att Bangladesh textilindustri inneburit ett samhällsekoniskt lyft: sedan de första textilfabrikerna ämnade för export öppnade sina portar har tillväxten varit skyhögt, i ett land som för bara några årtionden sedan dömdes ut som ett hopplöst fall, dömt till evigt bistandsberoende. Men, konstaterar de i rapporten, ”trots den stadigt uppgående kurvan för branschen har industrin inte lyft de bangladeshiska arbetarna och deras familjer ur fattigdom. De lever i samma typ av slumområden som för 30 år sedan, i en vardag präglad av fattigdomsrelaterade problem.”

Stämmer den bilden? Är slumområdena likadana idag som för trettio år sedan, och är de fattigdomsrelaterade problemen likadana?

I Världsbankens rapport *Bangladesh Poverty Assessment – Assessing a Decade of Progress in Reducing Poverty 2000–2010* mäts fattigdomsutrotning i icke-ekonomiska termer, för att visa hur de fattigaste i landet påverkats av den snabba ekonomiska utvecklingen. Studerar man de fem fattigaste tiondelarna av befolkningen, kan man konstatera att andelen som bor i ett hus med väggar ökade från 21 till 53 procent mellan 2000 och 2010. Andelen i hus med tak ökade från 68 till 88 procent. Andelen med tillgång till någon form av toalett (safe latrine use) ökade från 35 till 65 procent. Andelen med tillgång till el ökade från 14 till 39 procent, och andelen med tillgång till TV ökade från 4 till 18 procent.

Det här resonemanget har förvisso en svaghet: Man kan inte utifrån statistiken utesluta att just textilarbetarna skulle ha exkluderats från utvecklingen. Men då de inte tillhör de allra fattigaste delarna av befolkningen, förefaller det osannolikt. Enkla mått på materiell standard talar för en drastisk förändring även för de fattigaste. Levnadsstandarden är fortfarande extremt låg, i synnerhet vid en internationell jämförelse. Men att hävda att slumområdena och levnadsstandarden inte förändrats på trettio år är direkt felaktigt.

Att fattigdomen inte skulle ha minskat är inte heller sant. Mellan år 2000 och 2010 minskade andelen fattiga i det urbana Bangladesh från 35 till 25 procent, och den extrema fattigdomen från 20 till 8 procent. Strax efter självständigheten bedömdes över 80 procent leva i fattigdom. Att många fortfarande lever kring fattigdomsstrecket är förvisso en realitet, men utvecklingen är entydig: industrialiseringen bidrar till en snabb fattigdomsminskning och fattigdomen är inte lika grym idag som den var för trettio år sedan.

Att inte träffa sina föräldrar

En av de barnrättigheter som FN har listat, är rätten att inte skiljas från sina föräldrar annat än om det sker för barnets bästa. Barn som inte kan leva med sina föräldrar har rätt att träffa dem regelbundet.

Denna rättighet kan tyckas stå i uppenbar konflikt med många familjers situation i utvecklingsländer, där migration för att arbeta ofta är den enda möjligheten att förbättra familjens levnadsstandard. Många barn lämnas kvar i byar och träffar sällan sina föräldrar. Men då de flesta föräldrar som Swedwatch talat med anger barnens bästa som drivkraft för

sitt slit i fabrikena kan man fråga sig om detta över huvud taget ska betraktas som ett brott mot denna rättighet.

Swedwatch lägger stor vikt vid de kvarlämnade barnens psykiska ohälsa. I brist på studier från Bangladesh, redovisar de resultat från en undersökning från Kina:

I en studie från *All-China Women's Federation* konstateras att över 70 procent av de kvarlämnade barnen på landsbygden uppvisar psykiska problem som ångest, oro och depression i standardiserade tester. Trots att arbetsrelaterad migration från landsbygd till stad inte är ett nytt fenomen i Bangladesh har migrantarbetare som grupp inte uppmärksamats på samma sätt som i Kina, och det saknas ett systematiskt förhållningssätt. Effekterna av familjeseperation är dock liknande.

Detta är problematiskt av flera anledningar. För det första är ACWF en organisation som är kraftigt ifrågasatt internationellt. Fram till 1976 var organisationen en del av kommunistpartiet. Sedan dess fungerar den officiellt som en NGO (icke-statlig organisation), men dess självständighet från partiet är minst sagt diffus: Leta Hong Fincher, sociolog knuten till Stanford och Tsinghua-universitetet har träffande kallat ACWF för Kinas *State Feminist Agency*.

Swedwatch ger heller ingen närmare ledtråd om vilken studie det är fråga om, så trots ansträngningar har siffran inte kunnat kontrolleras. Däremot dyker en artikel av Andrew Browne i *Wall Street Journal* upp, som innehåller ett liknande citat. Men när Browne citerar Scott Rozelle som ska ha lett undersökningen, heter det att "more than 70% of children in rural China show signs of mental-health problems such as anxiety and depression on standardized tests".

Utifrån detta är det svårt att säga om Rozelle syftar på barnen till migrantarbetare eller på samtliga barn på landsbygden. Det är en avsevärd skillnad. Är det Rozelles uttalande som ligger till grund för Swedwatch påstående, kan barnens psykiska ohälsa knappast härledas till migrantarbete.

För att få ett alternativt svar på frågan om kinesiska migrantarbetares barn, kan man gå till en studie gjord av Tao, Guan, Zhao och Fan, *Mental health among left-behind preschool-aged children: Preliminary survey of its status and associated risk factors in rural China* (*Journal of International Medical Research*). Deras slutsats är radikalt annorlunda än i den rapport från ACWF som Swedwatch hänvisar till:

The present study showed that being left behind does not have significant effects on a child's mental health: the [left behind children] were not worse than controls in mental well-being in respect of total difficulties, emotional symptoms, character flaws, social maladjustments, peer problems, behavioral, dietary and sleep problems and hyperactivity. This study also indicated that risk factors associated with the mental well-being of [left behind children] were the

child's age and sex, the caregiver's parenting efficacy and life satisfaction, the family's economic status and social support, rather than separation from either (or both) parents.

Emellertid skiljer sig Kina så mycket från Bangladesh på alla plan – politiskt, ekonomiskt, religiöst, geografiskt etc. – att det hade varit av större relevans att använda någon av de större studier som gjorts på området i Sydostasien, vars länder har betydligt mer gemensamt med Bangladesh. John Bryant har studerat migrantbarns mentala hälsa i Indonesien, Thailand och Filippinernas. I *Children of International Migrants in Indonesia, Thailand and the Philippines: A Review of Evidence and Policies* (UNICEF) slår han fast följande:

The evidence to date suggests that these children do not, on average, suffer greater social and economic problems than their peers. This is because migration is generally an effective way for households to alleviate poverty, and because extended families help fill the gaps left by the absent parents. There may, nevertheless, be subgroups of children who are adversely affected by migration. It is plausible, for instance, that migration may affect young children differently from other groups.

Migration of parents is likely to cause the most good or do least harm when there are few other options for boosting household income, and when extended families step in to help. Both conditions are met in many developing countries. This suggests that the findings may have wide applicability.

I *The impact of parental migration on the mental health of children left behind* av Adhikari et al. (Journal of Immigrant and Minority Health) görs en internationell forskningsöversikt om migrantbarns hälsa, som pekar i samma riktning som Bryants forskning. Migrantbarn tenderar att ha något sämre mental hälsa men bättre fysisk hälsa än andra:

Migration can enhance the well-being of migrants as well as that of their families. For example, migration leads to better health among the population left behind. Children of migrant parents are less anxious and less lonely compared to the children of nonmigrants. Most existing researches focus on the importance of remittances and found that the remittances received from migration could support the family left behind by minimizing economic risk and overcoming capital constraints. Another study shows that remittances increase access to healthcare services among both left-behind older parents and children, especially those in poor households, where remittances represent a primary source of income for the family. Bryant reviewed many studies and found that children of migrant households had better health than the children in nonmigrant households due to the use of remittances for children's education and health needs.

Other studies find negative impacts of parental transnational migration on left-behind children's mental health. For example, research has found a

higher incidence of mental disorders and impeded social and psychological development among the children left behind. A study which explores the impact of internal parental migration also found that the left-behind girls were more likely to be unhappy, to contemplate suicide, and to consider leaving home. Similarly, a study also found that the children left behind are more vulnerable to psychological problems such as depression.

Med ovanstående i beaktande framstår Swedwatch val att basera en generalisering för Bangladesh på en dubiös studie från Kina som antingen mycket slarvigt, eller som ett tendentiöst försök att bevisa på förhand bestämda teser.

Att inte träffa sina föräldrar är givetvis ingenting önskvärt, men som Bryant konstaterar kan det vara det bästa alternativet om få eller inga andra alternativ finns för att förbättra familjens ekonomi, förutsatt att barnets utökade familj finns tillgänglig och kan hjälpa till att ta ansvar.

Just detta är dock ytterligare en faktor som Swedwatch lyfter som ett problem för de barn som lever utan sina föräldrar i byarna: att växa upp med sina mor- och farföräldrar. I stora delar av Sydasiens är detta normen. I många sydasiatiska samhällen är det en självklarhet att det är just mor- och farföräldrar som drar det tyngsta lasset för barnens uppfostran, och föräldrarna kan inte – till skillnad från i västerländska kulturer – sägas vara ensamma vårdnadshavare. Att fullständigt förbise detta faktum tyder på en kulturell förblindning eller – återigen – en ideologiskt motiverad vilja att bevisa en på förhand bestämd tes.

Ett annat förvånande faktum i det här sammanhanget är att remitteringar, alltså pengar som skickas hem till byarna av utflyttade, arbetande familjemedlemmar enbart nämns som en källa till konflikt ("En flicka beskrev hur hennes mormor och farmor brukar bråka om att ha henne hos sig bara när pengar skulle skickas hem"). I själva verket är pengar som skickas hem från utflyttade familjemedlemmar i städer och utomlands ofta en avgörande faktor för att även landsbygden ska få ta del av landets utveckling och en starkt bidragande anledning till högre levnadsstandard i byarna. Beloppen är tiofaldigt större än det internationella bistånd Bangladesh tar emot.

Vem hoppar av skolan – och varför?

Barnen till dem som syr våra kläder är fattiga. Det är barn som saknar sina föräldrar, som ofta känner sig sjuka, som önskar att de någon gång kunde få ett äpple att äta, som drömmer om ett bättre liv. Många av dessa barn kommer att hoppa av skolan. Flera kommer börja jobba långt innan de fyller 16, och de kommer troligen aldrig att lämna slummen.

En annan av FN:s barnrättigheter som Swedwatch ställer svenska företag till svars för att motarbeta, är barns rätt till skolgång. Visserligen konstateras i rapporten att skolgången ökat drastiskt de senaste decennierna, och att gapet mellan könen försvunnit. Sedan en tid tillbaka går flickor längre i skolan än pojkar. Men trots den redovisade statistiken, tycks Swedwatch mena att industrialiseringen påverkar skolgången negativt:

"Om jag går i skolan, vem ska då ta hand om min lillasyster? Det är klart att jag inte bara kan gå till skolan och lämna henne ensam", citeras Akhi, 11 år.

”Flera av de textilarbetande kvinnor Swedwatch intervjuade såg hellre att deras barn hoppade av skolan för att hjälpa till med familjeförsörjningen” är den avslutande anmärkningen i avsnittet om skolgång.

Att Akhi, 11 år, vittnar som hon gör går naturligtvis inte att ta ifrån henne. Det går heller inte att ifrågasätta att Swedwatch intervjuat kvinnor som helst ser att deras barn hoppar av skolan. Samtliga barn som deltog i Swedwatch undersökning gick dock i någon form av skola. Även om de inte förekommer i studien finns naturligtvis exempel på barn som hoppar av skolan för att bidra till familjens inkomst. Men speglar dessa barn en generell utveckling, och är det textilindustrin som gör att de avbryter eller aldrig inleder sin utbildning?

En ny och mycket omfattande studie på det här området är *Does Demand or Supply Constrain Investments in Education? Evidence from Garment Sector Jobs in Bangladesh* av Heath och Mobarak (The National Bureau of Economic Research). De har undersökt skolgången i 1395 hushåll, utspridda i 60 byar. Majoriteten av byarna ligger inom pendlingsavstånd från textilfabriker i urbana Bangladesh, medan en minoritet ligger utom pendlingsavstånd. Genom att jämföra dessa två kategorier, kan de se hur exponering för och kunskap om textilindustrin som en potentiell arbetsplats påverkar barns (och familjers) benägenhet till skolgång:

In our sample villages, 5-18 year old girls' enrollment rate increased by 27 percentage points, from 0.22 in 1983 to 0.49 in 2000. According to our estimates, garment sector job growth can account for the entirety of the gain in enrollment over this period.

Heath och Mobarak menar sig alltså kunna fastslå ett starkt och statistiskt signifikant samband mellan kontakt med textilindustrin och benägenhet att gå kvar i skolan. För flickor mellan 16 och 18 finns däremot en något ökad risk att de hoppar av skolan, då de kan få bättre och lagliga jobb i fabrikena. Enligt Heath och Mobarak är anledningen till att fabrikena har positiv effekt på barnens skolgång att de bättre jobben i fabrikena kräver att man kan läsa engelska och kan grundläggande matematik.

Swedwatch skriver om textilarbetarbarn som drömmer om att bli doktorer eller aktivister. Men det avgörande för att föräldrarna ska välja att låta barnen gå i skolan är snarare att de tycks ha den mer realistiska ambitionen att deras barn ska arbeta inom textilindustrin, men kunna göra karriär och ta sig bort från de mest ansträngande arbetena på fabriksgolvet.

Heath och Mobarak slår också fast att flickor som kommer i kontakt med textilindustrin löper mindre risk för barnäktenskap, gifter sig och skaffar barn senare, och har större påverkan på vem de ska gifta sig med och hur många barn de ska skaffa. Det är ingen vild gissning att en sådan utveckling på sikt leder till större omsorg om och möjligheter för barnen.

Vidare hänvisar Swedwatch till en icke namngiven studie av UNICEF, som visar att andelen barn i slumområden som går i skolan är lägre än i andra områden. Dessa siffror har inte kunnat kontrolleras på grund av de bristfälliga källhänvisningarna, men stämmer generellt bra

överens med annan statistik om skolgång i slummen. Däremot säger det mycket lite om just textilarbetarnas barn.

Stuart Cameron genomförde 2008 studien *Education decisions in slums of Dhaka* (BAICE Conference 2008) där han bland annat redovisar föräldrarnas sysselsättning (vilket dessvärre inte sätts i samband med skolgång). I de slumområden han undersökt, utgör textilarbetare aldrig mer än tio procent av befolkningen. Andra stora yrkesgrupper är transportarbetare, renhållningsarbetare, småföretagare, daglönare, rickshawförare etc. Att utifrån generella siffror för sådana områden dra slutsatser om textilarbetarnas benägenhet att ta sina barn ur skolan är en vantolkning av statistiken.

En annan intressant uppgift i Camerons studie är att ca 12 procent av barnen gick i privata, vinstdrivande skolor. Cameron räknar också med ett mörkertal på ytterligare några procent – privata skolor för fattiga barn kan vara svåra att kartlägga. Den typen av skolor brukar ofta missas i officiell statistik, och studier från Indien och flera afrikanska länder visar att privata aktörer ofta spelar en större roll för att erbjuda utbildning i slumområden än vad myndigheter och FN-organ är medvetna om. (Se till exempel Pauline Dixon, *Why the Denial*, eller James Tooley, *The Beautiful Tree*)

Swedwatch skriver aldrig rakt ut att det finns ett negativt samband mellan industrialisering och skolgång, men antyder det genom sin citering, i sina slutsatser och i sina pressmeddelanden. Forskningen tyder på motsatsen.

Textilarbetarnas onda och goda cirklar

Frågan om skolgång ges stor uppmärksamhet i min granskning, främst av skälet att en direkt felaktig uppgift ges en stor roll i den modell som Swedwatch kallar textilarbetarnas onda cirkel: låg lön och långa arbetsdagar, i kombination med höga bostadspriser och oreglerade hyror, leder till ökad fattigdom, som i kombination med bristen på trygghetssystem leder till låg levnadsstandard för barnen. Barnen slutar således skolan för att börja jobba långa dagar till låga löner, och så är cirkeln slut.

Men tar man bort uppgiften att barnen slutar skolan för att jobba, som varken har stöd i Swedwatch egen studie eller i någon forskning, kan man i stället rita upp en god cirkel:

Kvinnors yrkesarbete utanför hemmet leder till något ökad levnadsstandard och en klättring från extrem fattigdom till fattigdom. Föräldrarna och barnen ser vikten av utbildning genom sin kontakt med textilindustrin, och barnen kan således få tillgång till bättre jobb på samma fabriker som sina föräldrar. Jobb som kräver grundläggande kunskap i matematik och engelska.

Så har mönstret för utveckling sett ut historiskt, och få skäl har lagts fram till varför Bangladesh skulle gå ett annat öde till mötes än andra, jämförbara länder. Att Swedwatch använder falska uppgifter för att bevisa motsatsen, tyder på att de varken förstått hur industrialiserade länder blivit rika eller hur utvecklingen i Bangladesh sett ut de senaste tre decennierna.

Urval/metod

44 barn bygger, som titeln antyder, på intervjuer med 44 barn till textilarbetare i Bangladesh. Barnen är 2-13 år, hälften bor i byar och hälften bor i slumområden. Att göra en sådan studie är naturligtvis helt i sin ordning, men försöker man basera generella slutsatser på resultaten närmar man sig en anekdotisk bevisföring.

Att intervjua barn är i sig långt ifrån oproblemiskt. En tvååring är knappast i stånd att vare sig analysera eller kommunicera sin tillvaro, och svaren från en sådan blir per definition beroende av ledande frågor och intervjuarens tolkning.

Hur urvalet görs är också relevant. Med 44 respondenter kan man knappast göra anspråk på någon form av statistiskt representativt urval, och sannolikheten att urvalet på ett eller annat sätt är skevt är stort. Hur har det gjorts? Har rapportförfattarna tagit hjälp av någon NGO, facklig organisation eller arbetsgivare för att hitta respondenterna? Hur påverkar i så fall denna organisation urvalet? Känner respondenterna varandra? Arbetar de i samma fabriker, bor de i samma byar?

Studien saknar också kontrollgrupp, och som läsare är det svårt att veta vad man ska jämföra med. Att äta ris och vattmig linsgryta tre gånger per dag är självklart inte tillräckligt för ett barn, men vad är normen i olika socioekonomiska grupper? Är det mer eller mindre än vad lantbrukare, transportarbetares eller lärares barn äter? Är det mer eller mindre än vad barnen fick att äta för tio år sedan?

Utan jämförelser hamnar man lätt i en sits där fattigdomen riskerar bedömas utifrån västerländsk standard, vilket gör det svårt att se att även en väldigt låg levnadsstandard kan innebära en markant förbättring.

I Swedwatch policy för hur arbetet med rapporter ska bedrivas, kan man läsa följande:

2.1.2 Swedwatch arbetar kritiskt granskande, argumenterande och öppet redovisande, och relaterar till tidigare studier och beprövad erfarenhet. Så långt som möjligt ska vi:

- arbeta brett och källkritiskt,
- redovisa vilken metod som används vid varje studie,
- diskutera valet av metod och metodens begränsningar,
- använda vederhäftiga referenser,
- bestyrka specifika påståenden med säkra källor,
- verifiera känsliga uppgifter med flera olika källor.

Ingen av dessa punkter kan, utifrån vad som redovisats ovan, sägas uppfyllas av rapporten 44 barn.

Slutsats

Poängen med den här granskningen är inte att visa att barn till migrantarbetare eller barn i slumområden har det bra, eller förringa företags ansvar att arbeta för bättre villkor och högre löner i sina produktionsländer.

Däremot vill jag peka på det problematiska i att utifrån en tendentiös och slarvig bevisföring, som på flera punkter står i strid med aktuell forskning, hävda att svenska företag bryter mot barns rättigheter.

Företag ska givetvis ta ansvar för att inte bidra till kränkningar av mänskliga rättigheter, kring det ryms ingen diskussion. Lika självklart ska de ta ansvar för att inte bidra till ökad korruption, miljöförstöring etc, och om de ändå bidragit till något sådant har de ett ansvar att ställa det till rätta.

För missförhållanden som företagen inte har orsakat eller bidragit till, har de däremot inget ansvar. Om företagen på eget bevåg vill bidra till de samhällen där de verkar genom att bedriva barnomsorg (vilket fabriker ska göra enligt lag i Bangladesh), eller skolor, erbjuda billiga arbetarbostäder och uppmuntra fackligt engagemang är det naturligtvis någonting som ska uppmuntras. Men att peka på avsaknaden av sådana initiativ och kalla det ett brott mot mänskliga rättigheter är inte rimligt.

Vad Swedwatch gör i *44 barn*, är att peka finger mot hela den svenska textilbranschen med en mycket grov anklagelse. En anklagelse som inte kan bemötas på annat sätt än med avbön och nya paragrafer i uppförandekoderna. Men flera av anklagelserna tål inte granskning, och därmed ekar ansvarsutkrävandet tomt.

FÖRFATTAREN:

Henrik Sundbom är verksam som skribent och debattör, med ett särskilt fokus på Sydasiens. För Frivärld har han tidigare publicerat rapporten *Made in Bangladesh - textilindustrin som fattigdomsutrotare*.

Kontakt: henrik.sundbom@gmail.com